

II. СТАРОПЛАНИНСКА ОБЛАСТ

Старопланинската природно-географска област е разположена почти в средата на България. Представлява сложна система от успоредни вериги и ридове. Отнася се към Алпо-Хималайската младонагъната планинска система. Със своето разположение, надморска височина и голяма дължина, тя се явява своеобразна граница между природния облик на северната и южната част на страната ни. Чрез своите природни дадености тази област формира значителна част от природно-ресурсния потенциал на страната ни. Поделя се на две природно-географски единици - Предбалкан и Главна Старопланинска верига.

II.1. ПРЕДБАЛКАН

1. Географско положение

Предбалканът заема преходно положение между Дунавската равнина и Стара планина. Тази преходност е изразена както в морфогрофията и морфометрията, така и в останалите компоненти на природната среда. На север границата не е ясно изразена - минава по северните подножия на предбалканските ридове Връшка чука, Венец, Широка планина, Маркова могила, Деветашкото плато, Търновките височини, Преславска планина и южно от Провадийското плато по долината на р. Камчия стига до Черно море.

Южната граница от запад на изток се проследява от Салашко-Превалското структурно понижение, през долините на реките Бързия и Ботуня, южното подножие на Врачанска планина, по р. Искър до Зверино, заобикаля планината Ржана от север и навлиза в Ботевградската котловина. На изток от нея границата минава през Правешката котловина и р. Малки Искър, пресича най-горните течения на реките Вит, Осъм, Видима и Росица, продължава на изток през Габровското, Тревненското, Еленското и Герловското хълмисто-ридово понижение, следва северното подножие на Камчийска планина и по р. Двойница достига до Черно море. На запад Предбалканът граничи с държавната ни граница със Сърбия, а на изток - с областта на Черноморското крайбрежие.

В тези граници Предбалканът заема площ около 14000 км².

2. Геоложки строеж и палеогеографско развитие на релефа

Предбалканът е част от морфоструктурата на Балканидите, оформила се на границата между мезозойската и неозойската ера. Той се състои от правилни гънки /антиклинали и синклинали/, често наричани юротипни. Те са разположени успоредно едни на други.

Северната структурна ивица се състои от няколко тесни и разломени антиклинали. В западната част са дълбоко денудираните антиклинали Владимировска и Маркова. Средната част обхваща Деветашката и Търновската антиклинали и Луковитското структурно понижение. В източната част гънкови структури не се наблюдават. Южната структурна ивица започва от запад с Белоградчишката антиклинала. В нейната денудирана ядка се разкриват палеозойски скали и гранитни плутони. Северното бедро на тази антиклинала изгражда Белоградчишкия венец, а южното - Ведернишки рид. На изток тази структура се състои от различно потънали и издигнати блокове. В средната част са Тетевенската, Микренската и Севлиевската антиклинали, а в източната - Еленската, Преславската и др. антиклинали. Те са изградени от долнокредни пластове, а в ядките им се разкриват юрски скали. Между посочените антиклинали се намират редица синклинали - Бързийско - Ботунско понижение, Мездренска и Луковитска синклинали.

Развитието на релефа се характеризира с редица особености. През терциера той е бил подложен на трикратни издигания, които са се редували с периоди на относителен покой, като тогава се оформят денудационните заравнености, проломите на реките и скаронидната речна мрежа.

3. Полезни изкопаеми

В Предбалкана има малки находища на черни въглища (Белоградчишко, Тетевенско, Троянско). По-голямо значение имат находищата на природен газ (с. Деветаци, Ловешко и в долината на р.Камчия). Почти е изчерпано нефто-газовото находище при с. Чирен.

Малко находище на железни руди има в Троянско, а руди на цветни метали - във Врачанска планина. По долината на р. Огоста се добива златоносен пясък. Западната и средната част са богати на варовици. Много качествени глини имат разпространение в Троянско.

4. Съвременен релеф

4.1. Обща характеристика

Областта на Предбалкана се отличава с хълмист, нископланински и отчасти планински релеф. Преобладаващата посока на простиране на планините и ридовете е западно-източна и с типично кулисообразно разположение. В посока от север на юг се увеличава височината и кулисообразното изражение на отделните орографски единици.

Тектонските структури формират типичен юротипен релеф в Предбалкана. Продължителната ерозия е разрушила в голяма степен първичните структурни форми, поради което се срещат рядко антиклинални ридове и синклинални долини, които съответстват на тектонския строеж. Запазването на структурните форми, доколкото са останали такива, се дължи на "бронирането" им с устойчиви на ерозията юрски и крени варовици и варовити пясъчници. Типични антиклинални ридове са Търновската и Преславско-Драгоевската планина. По склоновете на антиклиналните ридове са образувани дълбоко всечени долове. На места те са прорязани напълно от речните долини. Типични за Предбалкана са моноклиналните ридове - Белоградчишки венец и Ведернишки рид в западната част, Севлиевските височини и рида Хайдут тепе в средната част и др. При разрушаване на сводовите части на антиклиналите, покритите с твърди варовици синклинални понижения остават да стърчат във вид на синклинални ридове и плата - Драгоица, Микренски рид. Много характерно синклинално възвишение е Стражата. В ядката на разрушената сводова част на Севлиевска антиклинала, изградена от долнокредни мергели е понижението, в което е разположен яз. "Ал. Стамболийски". По този начин се е създал обратен на тектониката релеф, наречен инверсен релеф, който преобладава в Предбалкана.

Наред с напречните долини, образувани при прорязаните структурни форми, в синклиналните понижения има и надлъжни долини. Ето защо много от реките по дължината си променят рязко посоките на своите долини или получават притоци почти

под прав ъгъл. По този начин се създава характерната за Предбалкана скаровидна речна мрежа.

Значителното участие на варовиците е обусловило широкото развитие на повърхностни и подземни карстови форми в западната част на Предбалкана. Голямата напуканост на варовиците и циркулацията на водите е довело до образуването на цял комплекс от повърхностни карстови форми - кари, валози, въртопи, понори, пропасти и карстови полета, а голямата им мощност и сложната хоризонтална и вертикална циркулация е създала големи и красиви пещери (Магурата, Съева дупка, Граденишката, Деветашката, Дряновската и др.) с чудни скални образувания - сталактити, сталагмити и драперии. Подземната циркулация на карстовите води е довела до образуване на многобройни карстови извори - Палилула, Кобиляк, Топля, Глава Панега, Дряновски извор.

В червените долнотриаски конгломерати и пясъчници, които се разкриват в ядката на Белоградчишката антиклинала, ерозията е изваяла едни от най-интересните и причудливи форми на релефа в България - Белоградчишките скали.

Цикличното развитие на релефа в Предбалкана е протекло през няколко етапа на издигане, съчетани с относителен покой. Това е довело до образуване на три различни по възраст и височина денудационни нива. Най-старото ниво (с младомиоценова възраст) заема високите части на планините Василевска, Лествица, Лисец и ридовете Ведерника и Белоградчишки венец на височина от 800 до 1300 м. Второто ниво е развито на височина 700 - 1100 м във Веслец и Преславско-Драгоевска планина. Третото, най-младо ниво (с левантийска възраст), е на височина 450 - 900 м.

Добре изразени в релефа са и 5 до 6 надзаливни и 2 заливни тераси. Те се наблюдават по долините на големите реки - Лом, Огоста, Бързия, Ботуня, Искър, Вит, Осъм и др.

4.2. Морфохидрографска подялба

Предбалканът представлява система от ниски и високи планини и ридове, успоредни на Главната Старопланинска верига, прорязани от напречни долини и проломи. Между тях са разположени редица надлъжни долини, долинни разширения и вътрешно планински

понижения и котловини. По морфографски белези Предбалкана се дели на три части: западна, средна и източна.

Западната част на Предбалкана се отличава с хълмист и нископланински релеф. Преобладаващата посока на простирание е северозапад-югоизток. Сравнително сложната долинна мрежа, обуславя дълбокото разчленение на релефа и до известна степен подсилва неговия орографски ефект. Започва от Връшка чука (692 м). На юг от нея е планинският дял Бабин нос, който в юго-източна посока се доближава до Стара планина. На североизток се простират силно нарязаните от притоците Ведернишки рид и Белоградчишки венец (904 м). Източно от р.Лом е Широка планина, която продължава във Веренишко бърдо. На изток Предбалканът обхваща разчленена от притоците на р.Бързия и р.Ботуня хълмиста област. Тази област се огражда от север от рида Пъстрина и слабо издигнатия Владимировски рид. На североизток са ниските и продълговати ридове Милин камък (465 м) и Веслец (781 м), а на юг - масивната Врачанска планина.

Средната част на Предбалкана е разположена между р. Малък Искър и р.Стара река (приток на Янтра). Това е най-широката част на Предбалкана. Тя се поделва на две надлъжни ивици от планини, ридове, долинни разширения и котловини. Северната ивица са Ловчанските и Микренски височини, Севлиевските височини и платото Стражата. Южно от Микренския рид е разположена най-високата в Предбалкана Василевска планина /Васильов връх (1490 м)/. На изток са Тетевенско-Габровските височини, които ограждат от север Еленската котловина.

Източната част започва с широкия надлъжен рид Лиса планина, която заедно с Преславска и Драгоевска планина ограждат хълмистата котловина Герлово. На изток от р.Голяма Камчия е Роякското плато.

5. Климат

В климатично отношение Предбалканът принадлежи към областта с умерено-континентален климат. Само земите над 1000 м попадат в планинската климатична област.

Умерено-континенталният климат в Предбалкана се формира главно под влиянието на океански въздушни маси на умерените ширини, които нахлуват от запад и северозапад, и на континентални въздушни маси на умерените ширини, които нахлуват от североизток и много рядко от север. Независимо, че климатът на Предбалкана се определя от разглежданите циркулационни условия, специфичността му се дължи на особеностите на релефа (форма и надморска височина) и влиянието на горската растителност.

Поради простирането си по посока на паралела и значително по-голямата надморска височина в сравнение с тази на Дунавската равнина, Предбалканът представлява съществен орографски фактор в модифицирането на характерния за цяла Северна България умерено-континентален климат.

Условията на слънчевото греене в областта на Предбалкана, особено през зимата, са относително по-благоприятни в сравнение със съседната Дунавска равнина. Твърде често ридовете и платата остават над инверсионната мъгла и облачност, които при антициклонална обстановка покриват равнината. През лятото съществени различия в това отношение не се наблюдават.

Температурите в Предбалкана доказват определена диференциация в зависимост от преобладаващите форми на релефа. По позитивните форми на релефа (без високите билни части) средната годишна температура е над 11° С, докато в обсега на негативните и особено в затворените земеповърхни форми тя е между 10

°

и 11

°

С. Това се дължи главно на по-ниската средна месечна температура през зимата, която през януари понякога достига до -3,1

°

С и абсолютен минимум – -35,4

°

С в Севлиевска котловина. През лятото средната месечна температура е в по-тясна зависимост от надморската височина, като се движи между 21,5

°

и 20

°

С.

Годишната валежна сума е между 750 и 800 мм. Характерна особеност е увеличаване на валежите в посока към Главната старопланинска верига (Ловеч - 590 мм, Троян - 740 мм, с. Черни Осъм - 1070 мм). Причината за увеличаване на валежите е не толкова увеличението на надморската височина, колкото доближаването до планинската преграда, където се проявява т. нар. орографски ефект при изваляванията. Подобен ефект се установява и в западната част на Предбалкана, особено в района на Вършец (900 мм). В източната част валежите са в рамките на 650 - 750 мм, като в близост до морето са под 600 мм.

Във вътрешно-годишното разпределение на валежите се проявява типичен умерено-континентален режим - основен максимум през май - юни и минимум през февруари.

Преобладаващите ветрове са западните. Интересно явление са честата проява на фьонове ветрове.

6. Води

Зоналните особености на водния режим са обусловени от умерено-континенталния климат, но също са диференцирани от орографията и карста.

Грунтовете води се формират при сложното съчетание от водопропускливостта на почвата, скалите, геоложката структура, ролята на някои земеповърхни форми, климатичните условия, растителната покривка и антропогенната дейност. Най-благоприятни условия за формиране на грунтови води съществуват в алувиалните наслаги на речните тераси.

Релефът и петрографията внасят големи промени в зоналността на подземните води. Тя се характеризира със следното: първо - широкото разпространение на мергелни и глинесто-песъчливи наслаги обуславя липсата на подземни води дори на голяма дълбочина (южната част на Предбалкана до р. Голяма Камчия); второ - наличността на окарстени варовици, които участват в строежа на антиклиналите и синклиналите в редица райони е благоприятно условие за концентрация на подземни води. Те подхранват карстовите извори при Монтана, Ловеч и вторият по големина картсов извор

в България - Глава Панега - 2500 л/сек.

Важно богатство са минералните води при Шипково (Троянско), Вонеща вода и др.

Местните реки се подхранват главно от повърхностни води. По-голямата част от преминаващите през Предбалкана реки водят началото си от Стара планина и се характеризират с добре изразен континентален режим - пролетно пълноводие и лятно-есенно маловодие. В Предбалкана те приемат значителен брой притоци и увеличават водоносността си. В Предбалкана се образуват и някои малки реки - Цибрица, Скът, Врана и др. В тези реки, поради малката височина на водосборните им басейни и незначителното снегозадържане, средномесечният максимум на оттока настъпва през март, а при р.Врана дори през февруари. В средната част на Предбалкана, поради обложните валежи през месеците май и юни, се формират значителни речни прииждания. На р.Росица при проливни валежи през 1939 г. е регистрирано най-големия модул - около 6000 л/сек/км².

Дренирането на голямо количество карстови подземни води в Предбалкана увеличава значително подземната съставка на реките. С обилно карстово подхранване са реките Калник, Каменика (десни притоци на р.Вит) и р.Панега.

Повърхностните и подземните води се използват преди всичко за напояване и водоснабдяване. За регулиране на оттока на реките в Предбалкана са построени няколко язовира - яз.“Ал. Стамболийски”, яз.“Тича” и значителен брой малки язовири (“Сопот”, “Ястребино” и др.).

7. Почвена покривка

Предбалканът се отнася към Северната почвена зона. Почвената покривка е представена от сиви горски почви, в чието разпространение се установява известна зоналност. За карстовите терени са характерни рендзините, а за по-просторните долинни дъна - алувиалните и алувиално-ливадни почви. Интензивността на ерозионните процеси е относително най-голяма по склоновете участъци. При отсъствие на достатъчно добре представени дървесни и тревни растителни формации, ерозията е в по-напреднали стадии.

8. Растителност и животински свят

Обликът на растителната покривка се определя от дървесните и храстови формации, представени от благун, цер, келяв габър и др. и по-рядко от сребриста липа, габър, горун, бук. Днес тези видове представляват остатъци от просторни гори, които са съществували в миналото.

В състава на подлесния етаж се срещат леската, шипката, глогът, дрянът и др. В областта са създадени иглолистни гори (около 30%) върху голи площи, а също и в насаждения. Представени са главно от черен и бял бор, по-рядко от ела, лиственица, смърч и други видове.

Тревните екосистеми са формирани главно от садина, белизма, луковична ливаднина, власатка, полевица и др.

Преобладаващият видов състав на фауната е от евросибирски или европейски тип, докато средиземноморските видове, поради бариерната роля на Стара планина, са малко на брой. Фауната на областта представлява смесица от равнинни с планински видове. От птиците се срещат малкия орел, горските гълъби, забулената сова, обикновената гургулица, различни видове коприварчета, мухоловки, дроздове и други, а от бозайниците - глиганът, благородният елен, сърната, сънливецът и горската мишка.

9. Природни ресурси

В Предбалкана с най-голямо значение са почвените и агро-климатичните ресурси. Преобладаващият почвен тип са сивите горски почви и техните разновидности. Почвените ресурси се оценяват като не много благоприятни и средно благоприятни за развитие на земеделието. Тези почви са силно засегнати от ерозионни процеси, поради което само една малка част от тях са с нормален почвен профил. При средно и силно ерозираните почви мощността на почвения хоризонт достига до 40-50 см. Поради ерозирането им и водният им режим е много влошен - запасяват се с по-малко количество влага и значителна част от падналите валежи се оттича повърхностно.

Количеството на валежите през вегетационният период е в границите 350-450 мм, а изпаряемостта - 550-650 мм. Тези стойности определят условията на овлажнение, характеризиращи се с коефициент на овлажнение. В зависимост от неговите стойности условията на овлажнение в Предбалкана се определят като оптимални, като най-добри са те в средната част на Предбалкана. Температурната сума през вегетационният период е между 3000°-3700°С и е напълно достатъчна за развитието и узряването на редица селскостопански култури. Като цяло почвените и агро-климатичните условия в Предбалкана са подходящи за отглеждането на зърнени, фуражно-тревни култури и особено за отглеждане на овощни култури /слива и др./. Много благоприятни са и за развитието на трайните култури - малина, ягода, касис и др.

Разнообразните полезни изкопаеми са предпоставка за развитие на редица отрасли на промишлеността /предимно на циментовата промишленост/, а естествените ливади и пасища за развитие на животновъдството.

Рекреационните ресурси и многобройните природни забележителности - Белоградчишките скали, пещерите Магурата, Съева дупка, Бачо Киро, красивите проломи на р.Янтра /Велико Търново/, р.Камчия, представляват възможности за развитие на туризма.

10. Екологични проблеми

Екологичните проблеми в Предбалкана са свързани с разностранната стопанска дейност. Най-сериозният проблем е свързан с ерозията на почвата. Обработваемите земи са разположени върху наклонени терени, което обуславя проявата на плоскостната и линейна ерозия. Този процес застрашава преди всичко тези почви, които са разположени върху неустойчивия субстрат на хотривските мергели.

В резултат на добива на полезни изкопаеми силно е нарушен профилът на релефа /Бели Извор, Златна Панега и др./.

С промишлеността е свързано и замърсяването на природните компоненти, предимно

на атмосферния въздух. Открояват се няколко територии със сериозни екологични проблеми - Враца, Ловеч, Троян, Габрово и Велико Търново. Основни замърсители са предприятията на химическата и циментовата промишленост.

Разрешаването на тези проблеми може да стане чрез прилагането на конкретни мероприятия /усвояване на ерозиралите почви чрез зачимяване с фуражни култури, противоерозионни укрепителни и залесителни мероприятия, рекултивиране на нарушените земи, въвеждане на нови високоефективни технологии и др./.

За запазване на редките растителни и животински видове на територията на Предбалкана са създадени няколко народни парка - Етъра и три резервата - Училищната гора, Патлейна и Конски кестен - Дервишът - Преславско.